

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԽԱՂԱՂՊՈՒՅ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԳԱԳԻԿ ՀՈՎՅԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետությունն իր խաղաղապահ կարողությունների զարգացման գործին ձեռնամուխ եղավ 2001 թ. և 2004 թ. առ այսօր հայ զինվորականները շարունակաբար մասնակցում են միջազգային մանդատով իրականացվող խաղաղության հաստատմանն ուղղված գործողություններին՝ Կոսովոյի ուժերի առաքելության (2004 թ.-ից¹) և Աֆղանստանում Սիջազգային անվտանգության աջակցության ուժերի (ՄԱՍՈՒ) առաքելության (2010 թ.-ից²), նաև Իրաքում կռակիցիոն ուժերի առաքելության (2005-2009 թթ.) կազմում: Ներկայումս քննարկվում է հայ խաղաղապահ զորախմբի մասնակցության հարցը Լիբանանում ՄԱԿ-ի ժամանակավոր ուժերի (UNIFIL) խաղաղապահ առաքելության կազմում³, որում 2011 թ.-ից ընդգրկված է նաև ՀՀ ռազմական մեկ դիտորդ⁴: Սիջազգային խաղաղապահ գործողություններին հայ խաղաղապահների մասնակցության աշխարհագրության⁵ ընդլայնմամբ Հայաստանի Հանրապետությունը փորձագետների կողմից նույնիսկ սկսել է որակվել որպես «խաղաղարար/խաղաղապահ երկիր»⁶:

Ուստի կարևոր է դիտարկել խաղաղապահ գործողություններին ՀՀ

¹ Ներկայումս ՀՀ ՁՈւ խաղաղապահ բրիգադի 35 հոգուց բաղկացած ստորաբաժանումը մասնակցում է ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած Կոսովոյի ուժեր (KFOR) խաղաղապահ գործողությանը՝ ԱՄՆ հրամանատարության ներքո: Հարկ է նկատել, որ 2008 թ. փետրվարին Կոսովոյի անկախության հռչակումից անմիջապես հետո, Ադրբեջանը, այնուհետև Վրաստանը դուրս բերեցին իրենց խաղաղապահ զորախմբերը Կոսովոյից. այսպիսով՝ հարավկովկասյան տարածաշրջանից միայն ՀՀ-ն է, որ մինչ օրս շարունակում է մասնակցել Կոսովոյում խաղաղապահ գործողությանը:

² Ներկայումս ՀՀ ՁՈւ 121 հոգուց բաղկացած զորախումբը մասնակցում է Աֆղանստանում ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած ՄԱՍՈ (ISAF) առաքելությանը՝ գերմանական հրամանատարության կազմում:

³ Տե՛ս «Քննարկվում է Լիբանանում ՄԱԿ-ի խաղաղապահ առաքելության կազմում հայկական խաղաղապահ ստորաբաժանման ընդգրկման հարցը», 04.06.2013 թ., ՀՀ ՊՆ կայքէջ (<http://www.mil.am/1370337769>):

⁴ ՀՀ ՁՈւ ռազմական մեկ դիտորդ 2012 թ. մասնակցել է նաև Սիրիայում ՄԱԿ-ի (կարճատև) առաքելությանը:

⁵ Հայկական կողմը չի բացառում նաև հայ ռազմական դիտորդների մասնակցության հնարավորությունը Մալիում ՄԱԿ-ի խաղաղապահ առաքելության կազմում (տե՛ս «ՀՀ ՁՈւ խաղաղապահ ստորաբաժանումներն առաջիկայում կարող են առաքելություն իրականացնել նաև Յուսիսային Աֆրիկայում», 07.06.2013 թ. (<http://armenpress.am/arm/news/721875/hh-zu-khaxaxapah-storabazhanumnern-arajikayum-karox-en.html>)):

⁶ **Հայկ Բոթանջյան**, խաղաղապահությունը որպես ՀԱՊԿ-ի ռազմական բաղադրիչի կարևոր տարր. Հայաստանի տեղն ու դերը, 28.06.2013 թ. (<http://www.mil.am/1372399247>):

մասնակցության դրդապատճառները, մասնավորապես՝ ա) որո՞նք են այն կենսական շահերն ու հետաքրքրությունները, որոնց համար արդարացված կլինի ՀՀ մասնակցությունը նմանատիպ գործողություններին, բ) խաղաղապահ գործողություններին մասնակցելով՝ ինչպիսի՞ խնդիրներ է լուծում իր ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից, և որքանով այն կարող է նպաստել ՀՀ ՁՈւ ընդհանուր մարտունակության բարձրացմանը և կարողությունների զարգացմանը, գ) ո՞րն է այն գինը, որը ՀՀ-ն պատրաստ է «վճարելու»: Սրանք հարցեր են, որոնց պետք է պատասխան տրվեն յուրաքանչյուր գործողության մասնակցելու քաղաքական որոշում կայացնելիս:

Եթե ՀՀ կենսական շահերի տեսանկյունից հիմնավորված է Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի անվտանգության երաշխավորումը, ինչպես նաև ՀԱՊԿ-ի հավաքական անվտանգության համակարգին ՀՀ անդամակցության անհրաժեշտությունը, ապա Կոսովոյում և Աֆղանստանում ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած խաղաղության հաստատմանն ուղղված գործողություններին ՀՀ մասնակցությունն առաջին հայացքից չի տեղավորվում իր կենսական շահերի շրջանակում:

Մասնավորապես, ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման ու ավանդական սպառնալիքների չեզոքացման և ՀԱՊԿ-ին անդամակցության տեսական հիմքերը կարելի է գտնել «ռեալիզմի» տեսության մեջ: Համաձայն «ռեալիզմի»⁷ (Էդվարդ Կարր, Հանս Մորգենթաու, Քեննեթ Վոլց, Ջոն Մերսհեյմեր)⁸ միջազգային աշխարհակարգը անարխիկ է, և ուստի պետության հիմնական խնդիրն է ապահովել իր կենսագոյությունը, որի համար ձեռնարկում է համապատասխան միջոցներ՝ հզորացնելու ու ամրապնդելու իր անվտանգությունը: Ըստ «կառուցվածքային ռեալիզմի»՝ պետությունները հզորություն և պաշտպանելու կարողություն ձեռք բերելու երկու տարբերակ ունեն. առաջինը արտաքին հավասարակշռումն է, երբ պետությունը, այլ պետությունների հետ ստեղծելով դաշինքներ, հնարավորություն է ստանում օգտվելու այլ պետությունների ռեսուրսներից, իսկ երկրորդը՝ ներքին հավասարակշռումն է, որի շնորհիվ պետությունը մեծացնում է իր սեփական տնտեսական կարողությունը և ստեղծում մեծ և/կամ ավելի զորեղ ռազմական ուժեր⁸: Հետևաբար, ՀԱՊԿ-ին ՀՀ անդամակցությունը հիմնավորվում է «ռեալիզմի» տեսությունից բխող՝ ուժերի հավասարակշռման կամ անվտանգության սպառնալիքները հասցեագրելու

⁷ «Ռեալիզմի» տեսության և այդ տեսության դպրոցներ հանդիսացող «պաշտպանական ռեալիզմի», «հարձակողական ռեալիզմի» և «նեոռեալիզմի» վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս **Charles L. Glaser**, Realism in Alan Collins (Ed.), “Contemporary Security Studies”, 3rd Edition, OUP Oxford, 2013, էջ 13-27, **Colin Elman and Michael Jensen** Realisms in Paul D. Williams (Ed.), “Security Studies: An Introduction”, 2nd Edition, Routledge, 2013, էջ 15-31, **Kenneth Waltz**, Theory of International Politics, New York: McGraw Hill, 1979, **John Mearsheimer**, The Tragedy of Great Power Politics, New York: Norton, 2001:

⁸ Տե՛ս **Charles L. Glaser**, Realism in Alan Collins (Ed.), 2013, էջ 17-19: Համաձայն «հարձակողական ռեալիզմի» պետությունները ոչ միայն կանգնած են անորոշության առջև այլ պետությունների մտադրությունների կապակցությամբ, այլև պետք է ենթադրեն այդ մտադրությունների վատթարագույն սցենարը, և սկեռվելով այլ պետությունների կարողությունների վրա՝ վերջիններս ստիպված են մրցակցել իշխանության համար և փորձելու են հնարավորինս իրենց իսկ հզորությունը առավել մեծացնել (տե՛ս նույն տեղը, **Charles L. Glaser**, էջ 19-20):

դրույթի գործնական կիրառմամբ, իսկ ՆԱՏՕ-ի հետ ՀՀ գործընկերային համագործակցության զարգացումը կարելի է հիմնավորել «սպառնալիքի դեմ հավասարակշռման»⁹ տեսական հարթությունում:

Այնուհանդերձ, խաղաղապահ գործողություններին ՀՀ մասնակցության տեսական հիմքերը դասական «ռեալիզմի» տեսության մեջ այդքան էլ ակնհայտ չեն, թեև «պաշտպանական ռեալիզմի» դպրոցը որոշ հիմքեր կարող է ապահովել¹⁰: Այսինքն՝ խաղաղապահ գործողություններին մասնակցությունն ուղղակիորեն չի բխում պետության, տվյալ դեպքում ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման հրամայականից, քանի որ իր կենսական շահերին կամ կենսագոյության ապահովմանը սպառնացող ուղղակի վտանգը բացակայում է, հետևաբար ավանդական փաստարկմամբ պարզորոշ չի հիմնավորվում միջազգային խաղաղապահ գործողություններին ՀՀ մասնակցության անհրաժեշտությունը:

Ի տարբերություն «ռեալիզմի»՝ «լիբերալիզմի»¹¹ տեսության հիմքում ընկած է էմանուել Կանտի հավերժական խաղաղության դրույթը: Այդ տեսության ժամանակակից դրսևորումներից է ժողովրդավարական արժեքների տարածմամբ խաղաղության հասնելու հայեցակարգը (Միքայել Դոյլ), համաձայն որի՝ կայացած ժողովրդավարություն ունեցող երկրները միմյանց դեմ սովորաբար չեն պատերազմում, այլ հակված են կնճռոտ հարցերը կարգավորելու խաղաղ ճանապարհով: Լիբերալիզմի մեջ շեշտը առավելապես դրվում է ժողովրդավարական և ազատական արժեքների արմատավորման, ըստ այդմ՝ պետությունների համագործակցության և գործընկերային հարաբերությունների ձևավորման վրա: Այս տեսությունը որոշակիորեն հիմնավորում է խաղաղության հաստատմանն ուղղված գործողություններին հատկապես զարգացած ժողովրդավարական պետությունների¹² մասնակցության դրդապատճառները. ավելին, ներկայիս լիբերալ

⁹ **Stephen Walt**, *The Origin of Alliances*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987.

¹⁰ «Պաշտպանական ռեալիզմի» դպրոցի ջատագույնները (Չարլզ Գլեյզեր, Սթեֆան Ուոլթ) գտնում են, որ միջազգային աշխարհակարգը չի ստեղծում ընդհանուր հակում դեպի մրցակցությունը: Այս տեսության հիմքում ևս ընկած է անվտանգության դիլեման, այսինքն՝ մրցակցության հետևանքով ոչ թե կամրապնդվի պետությունների անվտանգությունը, այլ, ընդհակառակը, կմեծանա նրանց բախման կամ հակամարտության հավանականությունը, ուստի դրանից խուսափելու լավագույն տարբերակը համագործակցությունն է: Հետևաբար, պետություններն առավել հակված են համագործակցության և երկխոսության միջոցով խուսափելու առնակատումից (տե՛ս **Charles L. Glaser**, նշվ. աշխ., էջ 20-24): Սակայն այս մոտեցումն առավել կիրառելի է հակամարտող կամ տարածայնություններ ունեցող պետությունների միջև բնականոն հարաբերությունների հաստատման համատեքստում և հստակ չի հիմնավորում խաղաղապահ գործողություններին ՀՀ մասնակցության անհրաժեշտությունը:

¹¹ «Լիբերալիզմի» տեսության և «նեոլիբերալիզմի» դպրոցի վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս **Patrick Morgan**, *Liberalism in Alan Collins* (Ed.), 2013, էջ 28-41 և **Cornelia Navari**, *Liberalisms in Paul D. Williams* (Ed.), 2013, էջ 32-47:

¹² Միջազգային խաղաղության և անվտանգության հաստատմանը միտված գործողություններին պետությունների մասնակցության որոշ հիմքեր կարելի է գտնել նաև «կոնստրուկտիվիզմի» տեսության մեջ, իսկ Կարլ Դոյլի առաջադրած «անվտանգության համայնքի» տեսությունն առավելապես վերաբերում է ՆԱՏՕ-ին և ԵՄ-ին, համաձայն որի՝ մասնակից պետությունները ստեղծում են ընդհանուր արժեքների վրա հիմնված համայնք և ապահովում վերջինիս անվտանգությունը (**Christine Agius**, *Social Constructivism in Alan Collins* (Ed.), 2013, էջ 87-103, նաև՝ **Ken Booth** and **Nicholas J. Wheeler**, *Uncertainty in Paul D. Williams* (Ed.), 2013, էջ 146-147):

խաղաղաշինության¹³ հայեցակարգի հիմքում դրված են լիբերալ խաղաղության դրույթները, համաձայն որոնց՝ որքան շատ լինեն ժողովրդավարական, ազատական կամ ուղղակի նմանօրինակ արժեհամակարգ դավանող պետությունները, այնքան ավելի ամուր կլինեն միջազգային խաղաղությունը և անվտանգությունը: Հարկ է նկատել սակայն, որ այս մոտեցումը միանշանակ չի ընկալվում. որոշ տեսաբաններ (Մայքլ Փյուզ, Մայքլ Բարնեթ, Դեյվիդ Չանդլեր) կարծում են, որ միջազգային հանրությունը չպետք է միջամտի պետության ներքին գործերին՝ պարտադրելով կառավարման որևէ մոդել:

Այսպիսով, ո՛չ «ռեալիզմի» և ո՛չ էլ «լիբերալիզմի» տեսություններն առանձին վերցրած ամբողջովին չեն հիմնավորում խաղաղապահ գործողություններին հատկապես ՀՀ-ի նման պետությունների մասնակցության անհրաժեշտությունը, թեև այս երկու տեսությունների համադրման միջոցով հնարավոր է ներկայացնել առավել լայն հիմնավորում: Օրինակ՝ ԱՖղանստանում ՄԱՍԻ առաքելությանը ՀՀ մասնակցությունն ակնհայտորեն չի տեղավորվում նշված տեսություններից ոչ մեկի շրջանակում, քանի որ ԱՖղանստանում ՀՀ-ն չունի կենսական շահեր, կամ ԱՖղանստանի ներկայիս անվտանգային միջավայրը ՀՀ անվտանգության համար չի ներկայացնում «կենսագոյության սպառնալիք» կամ վերահաս սպառնալիք, որից ելնելով՝ ՀՀ-ն պետք է ՄԱՍԻ առաքելությանն իր մասնակցությամբ նպաստի ԱՖղանստանի կայունության և անվտանգության ամրապնդմանը¹⁴:

Հարկ է նկատել, որ անվտանգության հայեցակարգը ժամանակի ընթացքում փոփոխության է ենթարկվել. հատկապես սառը պատերազմի ավարտից հետո անվտանգության տեսաբանները սկսեցին նորովի մոտենալ անվտանգության հայեցակարգին՝ առաջ քաշելով ժամանակակից մեկնաբանություններ և հարցադրումներ¹⁵: Եթե նախկինում անվտանգության ներքո հասկացվում էր առավելապես պետության տարածքի անվտանգության ապահովումը (ռազմական անվտանգություն), ապա այսօր անվտանգության հասկացությունը բազմաշերտ է և բազմամակարդակ, որը ենթադրում է անվտանգային տարբեր հարթությունների մի ամբողջական համակարգ¹⁶: Փոփոխության է ենթարկվել նաև միջազգային անվտանգության միջավայրը, ուստի վերանայվում և վերազնահատվում են միջազգային անվտանգությանը սպառնացող վտանգներն ու սպառնալիք-

¹³ Լիբերալ խաղաղաշինության վերաբերյալ տե՛ս **Roland Paris**, Saving liberal peacebuilding, *Review of International Studies*, 36, 2010, էջ 337-365:

¹⁴ Օրինակ, համաձայն Վրաստանի ազգային անվտանգության հայեցակարգի՝ «միջազգային ահաբեկչությունը ներկայացնում է գլոբալ սպառնալիք: Հետևաբար, միջազգային հանրության ձախողումը ԱՖղանստանում կունենա բացասական ազդեցություն միջազգային և տարածաշրջանային անվտանգության, ինչպես նաև Վրաստանի անվտանգության վրա» («National Security Concept of Georgia», 01.04.2013, p. 46 (<http://www.mod.gov.ge/documents/cfgeyzvjwheng.pdf>)):

¹⁵ Անվտանգության հայեցակարգի ժամանակակից մեկնաբանությունները տե՛ս **Alan Collins** (Ed.), *Contemporary Security Studies*, 3rd Edition, OUP Oxford, 2013, **Roland Dannreuther**, *International Security: The Contemporary Agenda*, 2nd Edition, 2013:

¹⁶ Այն ներառում է ռազմական անվտանգությունը, հասարակության անվտանգությունը, տնտեսական անվտանգությունը, շրջակա միջավայրի անվտանգությունը, էներգետիկ անվտանգությունը, մարդու իրավունքների անվտանգությունը, կիբերանվտանգությունը և այլն:

ները: Եթե նախկինում պետության դեմ ուղղված սպառնալիքները (ավանդական սպառնալիքներ) անմիջական կապ ունեին մեկ այլ պետության կամ նրա գործողությունների հետ, ապա գլոբալացման դարաշրջանում և արագ փոփոխվող աշխարհակարգում նախկին ավանդական սպառնալիքներին ավելացել են ոչ ավանդական և ասիմետրիկ սպառնալիքներն ու մարտահրավերները, որոնք իրենց աշխարհագրությամբ գլոբալ են ու չունեն պետությանը բնորոշ հատկանիշներ և կարող են ուղղակիորեն առնչվել թե՛ մեծ և թե՛ փոքր պետություններին: Բացի դրանից, ներկայիս մարտահրավերները կարող են ծագել ոչ միայն պետության սահմաններից բավական հեռու, այլ նաև վիրտուալ տարածքում¹⁷:

Տվյալ կարգի սպառնալիքներին¹⁸ դիմագրավելու համար պահանջվում է միջազգային անվտանգության համակարգի մասնակից յուրաքանչյուր պետության ներդրումը: Այս ըմբռնումով է, որ միջազգային հանրության մյուս անդամների հետ համագործակցելով, ՀՀ-ն մասնակցում և իր ներդրումն է բերում **լայն շրջանակի սպառնալիքները դիմագրավելուն ու չեզոքացնելուն ուղղված միջազգային հանրության հավաքական ջանքերին**¹⁹: Հետևաբար, ՀՀ մասնակցությունը խաղաղապահ գործողություններին բխում է **իր ազգային անվտանգության շահերից**, քանի որ արտաքին սպառնալիքները կարող են ծագել ոչ միայն իր սահմանների անմիջական հարևանությամբ, այլև հեռավոր տարածաշրջաններում²⁰: Բացի դրանից, միջազգային ահաբեկչության, զանգվածային

¹⁷ Օրինակ, ներկայումս անհրաժեշտ է հաշվի նստել «կիբեր պատերազմի» կամ «կիբեր բախման» գործոնների հետ, և ինչպես մեծ տերությունները, այնպես էլ փոքր պետություններն անհրաժեշտ միջոցներ են հատկացնում համացանցի պաշտպանության և «կիբերանվտանգության» ապահովման նպատակով: Ռուանդա Ղանուբուերը կարծում է, որ առավել խելամիտ կլինի խոսել «կիբեր բախման», քան «կիբեր պատերազմի» մասին (տե՛ս **Roland Dannreuther**, նշվ. աշխ., էջ 263-270):

¹⁸ Նկատի են առնվում միջազգային ահաբեկչությունը, զանգվածային ոչնչացման զենքերի տարածումը, զենքերի անօրինական վաճառքը, կազմակերպված հանցագործությունը, մարդկանց թրաֆիքինգը, թմրամյութերի թրաֆիքինգը, էթնիկ հակամարտությունները, անօրինական միգրացիան, չկայացած/անգործունակ պետությունները, ինչպես նաև կիբեր հանցագործություններն ու կիբեր ահաբեկչությունը:

¹⁹ Այս առնչությամբ ՄԱԿ-ի Սպառնալիքների, մարտահրավերների և փոփոխության հարցերով Բարձրաստիճան փորձագիտական խումբը ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեային ներկայացրած «Առավել անվտանգ աշխարհ. մեր ընդհանուր պատասխանատվությունը» խորագրով զեկույցում (2004) իրավացիորեն նշվում է. «Այսպիսով, բոլոր պետությունները շահագրգռված են ստեղծելու նոր համապարփակ հավաքական անվտանգության համակարգ, որը նրանց բոլորին կհամձնառի գործել համագործակցաբար՝ ի դեմս **լայն շրջանակի սպառնալիքների**»: UN GA Document A/59/565, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change ‘A more secure world: our shared responsibility’, 2.12.2004, para 28, p. 21 (<http://www.un.org/secureworld/report.pdf>):

²⁰ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը տարբերակում է երկու տիպի սպառնալիք՝ ներքին և արտաքին: Արտաքին սպառնալիքներն են՝ ա) զինված ուժի կիրառումը ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նկատմամբ, բ) էթնիկական հակամարտությունները, ներքին բախումները և ռազմական գործողությունները սահմանակից պետություններում, գ) սահմանամերձ պետությունների տարանցիկ ուղիների խափանումը, դ) ռազմավարական դաշինքների թուլացումը կամ ոչ բավարար ներգրավվածությունը դրանցում, ե) ահաբեկչությունը և անդրսահմանային հանցագործությունները (ներառյալ զանգվածային ոչնչացման զենքերի տարածումը), զ) էներգետիկ կախվածությունը, է) Հայաստանի մեկուսացումը տարածաշրջանային ծրագրերից, ը) Սփյուռքի ազգամշակութային ինքնության թուլացումը, թ) համաճարակները և աղետները (տե՛ս «ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն», «Հայկական բանակ», 2007, էջ 17-19):

ոչնչացման զենքերի չտարածման և տվյալ տիպի սպառնալիքներին առավել արդյունավետ հնարավոր է դիմագրավել մյուս պետությունների և միջազգային ու տարածաշրջանային կառույցների հետ համագործակցաբար և հավաքական ջանքերի միջոցով: ԱՄՆ-ում 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչական գործողությունը և նրա ողբերգական հետևանքները, 2004 թ. Մադրիդում և 2005 թ. Լոնդոնում տեղի ունեցած ահաբեկչությունները, ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում մի շարք ահաբեկչական գործողությունները ցույց տվեցին, որ նույնիսկ այնպիսի հզոր երկրներ, ինչպիսիք են ԱՄՆ, Ռուսաստանը, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան և Իսպանիան, ի վիճակի չեն միայնակ և արդյունավետ պայքար մղելու միջազգային ահաբեկչության դեմ²¹:

Միևնույն ժամանակ, այդ գործողություններին մասնակցությունը տեղավորվում է նաև **ՀՀ միջազգային հանձնառությունների և համագործակցային անվտանգության հայեցակարգի**²² մեջ, ինչը բխում է Միավորված ազգերի կազմակերպության նպատակներից և սկզբունքներից, քանի որ յուրաքանչյուր պետություն՝ մեծ թե փոքր, զարգացած թե զարգացող, համընդհանուր պատասխանատվություն է կրում միջազգային խաղաղության և անվտանգության պահպանման տեսանկյունից: Մասնավորապես, համաձայն ՄԱԿ-ի Կանոնադրության հոդված 1(1)-ի՝ ՄԱԿ-ի նպատակներից է «պահպանել միջազգային խաղաղությունն ու անվտանգությունը և այդ նպատակով արդյունավետ համախմբված միջոցներ ձեռնարկել՝ կանխելու և վերացնելու խաղաղության սպառնալիքները, ինչպես նաև ճնշելու ագրեսիայի կամ խաղաղությունը խախտող այլ գործողությունները, և խաղաղ միջոցներով, արդարության և միջազգային իրավունքի սկզբունքների հիման վրա հասնելու միջազգային վեճերի կամ խաղաղության համար վտանգավոր իրավիճակների շտկմանը կամ կարգավորմանը»²³: Բացի դրանից՝ ՄԱԿ-ի Կանոնադրության հոդված 2(5)-ն ուղղակիորեն ամրագրում է, որ ՄԱԿ-ի բոլոր անդամ պետությունները «համակողմանի օժանդակություն» ցուցաբերեն «Միավորված ազգերի կազմակերպությանը, նրա նախաձեռնած բոլոր գործողություններում, որոնք հա-

²¹ Մասնավորապես, ՄԱԿ-ի բարձրաստիճան փորձագիտական խումբը «Առավել անվտանգ աշխարհ. մեր ընդհանուր պատասխանատվությունը» զեկույցում (2004) հանգեց այն եզրակացության, որ «...Ոչ մի պետություն, որքան էլ որ հզոր այն լինի, չի կարող ժամանակակից մարտահրավերներից իրեն անխոցելի դարձնել միայն իր սեփական ուժերով: Յուրաքանչյուր պետության անվտանգությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ վերջինիս հետ համագործակցեն մյուս պետությունները» («UN GA Document A/59/565», 2.12.2004, para 24, p. 21):

²² Ներկայումս մի շարք միջազգային կազմակերպություններ որդեգրել են համագործակցային անվտանգության հայեցակարգը՝ որպես անվտանգության ապահովման և երաշխավորման հիմնաքարերից մեկը, ըստ որի՝ անվտանգությունը անբաժանելի է, և համապարփակ անվտանգության կարելի է հասնել համատեղ ուժերով և փոխգործակցության ու գործընկերության միջոցով: Օրինակ՝ ԵԱՀԿ-ն 1999 թ. Եվրոպական անվտանգության խարտիայում ամրագրեց համագործակցային անվտանգության պլատֆորմի հայեցակարգը, համաձայն որի՝ ԵԱՀԿ բոլոր անդամները պետք է համագործակցեն Եվրոպական տարածաշրջանի անվտանգության ամրապնդման հարցում: ՆԱՏՕ-ն ևս կարևորում է համագործակցային անվտանգության հայեցակարգը, և այն համարվում է Դաշինքի նոր ռազմավարական հայեցակարգի (2010 թ.) 3 հիմնական խնդիրներից մեկը:

²³ «ՄԱԿ-ի կանոնադրություն», ՄԱԿ-ի կայքէջ (<https://www.un.org/en/documents/charter/>):

մապատասխանում են սույն կանոնադրությանը», ինչպես նաև ձեռնպահ մնան «օժանդակելուց որևէ պետության, որի նկատմամբ Միավորված ազգերի կազմակերպությունը կանխարգելիչ կամ հարկադրական գործողություն է ծավալում»²⁴: Հետևաբար, Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես միջազգային հանրության լիիրավ անդամ և տարածաշրջանային ու համաշխարհային ներգրավման գործընթացներին մասնակից պետություն, իր ներդրումը պետք է բերի միջազգային խաղաղության և անվտանգության համընդհանուր նպատակների իրականացմանը:

Խաղաղապահ գործողություններին ՀՀ մասնակցությունը նպատակաուղղված է նաև իր **միջազգային հեղինակության և վարկանիշի բարձրացմանը**²⁵: ՀՀ-ն, 2001 թ. միանալով ՄԱԿ-ի խաղաղապահ գործողությունների համակարգին, ստորագրելով վերջինիս հետ Փոխըմբռնման հուշագիր՝ ոչ միայն կարևոր քայլ կատարեց ստանձնելու միջազգային խաղաղության և անվտանգության ապահովմանը մասնակցելու իր մասնաբաժինը, այլև նկատելիորեն բարձրացրեց «երկրի միջազգային հեղինակությունն ու վարկանիշը»²⁶:

Ենթադրվում է նաև, որ դրանով իսկ ՀՀ-ն կարող է ակնկալել միջազգային հանրության աջակցությունը իր անվտանգությանը սպառնացող վտանգների և մարտահրավերների դեպքում, այսինքն՝ նման խնդրանքով դիմել իր դաշնակից ու գործընկեր պետություններին: Մասնավորապես, համաձայն ՄԱԿ-ի «Առավել անվտանգ աշխարհ. մեր ընդհանուր պատասխանատվությունը» խորագրով զեկույցի՝ «յուրաքանչյուր պետության շահերից է բխում համագործակցել այլ պետությունների հետ՝ դիմագրավելու ամենավտանգավոր / առավել հրատապ սպառնալիքներին, քանզի պետության այդպիսի գործելաոճի պարագայում կբարձրանան փոխադարձ համագործակցության հնարավորությունները՝ դիմակայելու իր սեփական սպառնալիքների առաջնահերթությունները»²⁷:

Բացի դրանից, խաղաղապահ գործողություններին մասնակցելով՝ ՀՀ-ն ամրապնդում է իր սեփական խաղաղապահ կարողությունները, որոնց հետագա զարգացման տեսանկյունից նպաստավոր կլինի նաև ԱՄՆ կառավարության «Համաշխարհային խաղաղապահ գործողությունների նախաձեռնության» ծրագրին²⁸ և այլ նմանօրինակ ծրագրերին ՀՀ մաս-

²⁴ Նույն տեղում:

²⁵ Մասնավորապես, ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքներից է համարվում «խաղաղությունը և միջազգային համագործակցությունը», և այդ ոլորտում ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման գործողությունների շրջանակում կարևորվում է «Հայաստանի Հանրապետության միջազգային հեղինակության ամրապնդումը, տարածաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատումը, երկրի միջազգային ներգրավվածության աստիճանի բարձրացումը, այդ թվում՝ խաղաղության և անվտանգության պահպանման միջազգային ջանքերին, խաղաղապահ գործողություններին մասնակցելու միջոցով» (տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության ռազմավարություն», «Հայկական Բանակ», Հատուկ թողարկում, 2007, էջ 14 և 16:

²⁶ **Էմիլ Դանիելյան**, Հայաստանը միանում է ՄԱԿ-ի խաղաղապահ ուժերին, 13.07.2001 թ., (<http://www.azatutyun.am/content/article/1568632.html>):

²⁷ A/59/565, 2.12.2004, para 24, p. 21.

²⁸ «Համաշխարհային խաղաղապահ գործողությունների նախաձեռնության» ծրագրի (GPOI) նպատակն է աջակցություն ցուցաբերել գործընկեր պետությունների խաղա-

նակցությունը: Նախատեսվում է մինչև 2015 թ. ՀՀ ՁՈւ կազմում ունենալ լիարժեք գործունակ և կայացած խաղաղապահ բրիգադ, որի շնորհիվ հնարավոր կլինի տեղակայել ինքնաբավ պահպանելու կարողությամբ «մինչև մեկ զունարտակ (մարտական և մարտական ծառայությունների /թիկունքային/ ապահովմամբ)»²⁹: Այս առնչությամբ ՀՀ նախագահը, կարևորելով ՀՀ խաղաղապահ բրիգադի կայացման անհրաժեշտությունը, նկատում է, որ «միջազգային չափանիշներին համապատասխանող փորձառու սպաներով համալրված խաղաղապահ միավոր ունենալը մեծապես բխում է մեր երկրի անվտանգության դրույթներից»³⁰:

Դրա հետ մեկտեղ Կոսովոյում և Աֆղանստանում միջազգային խաղաղության ու անվտանգության ապահովմանն ուղղված գործողություններին հայ զինվորականների մասնակցությունը կարևոր է, քանի որ այն նպաստում է նաև ՀՀ գործընկեր պետությունների զինվորականների հետ փոխգործունակության և փոխհամատեղելիության բարձրացմանը, իսկ մասնակցության շնորհիվ հայ զինվորականների կուտակած փորձն³¹ ու ձեռք բերած հմտությունները կարող են օգտակար լինել միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանող ՀՀ ՁՈւ խաղաղապահ կարողությունների զարգացման համար, ինչպես նաև այդ փորձն ու կարողությունները հնարավոր է ծառայեցնել ՀՀ զինված ուժերի ընդհանուր մարտունակության բարձրացման և ժամանակակից չափորոշիչներին համապատասխանող ՁՈւ ունենալու նպատակին:

ՀՀ խաղաղապահ (ռազմական) կարողությունների հետագա զարգացմանը զուգահեռ՝ կարևորվում է նաև խաղաղապահության ոստիկանական և քաղաքացիական բաղադրիչների ու կարողությունների ձևավորումը:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով միջազգային խաղաղապահ գործողություններին հայ խաղաղապահների մասնակցության աշխարհագրության ընդլայնման հեռանկարները, անհրաժեշտություն է առաջա-

ղապահ կարողությունների զարգացման գործին (տե՛ս «Հայաստանը միանում է ԱՄՆ կառավարության խաղաղապահության նախաձեռնություններին աջակցող GPOI ծրագրին», 19.12.2013 թ., (<http://armenpress.am/arm/news/744378/armenia-joins-us-global-peace-operations-initiative.html>)):

²⁹ «Հայաստան-ՆԱՏՕ ԱԳԳԾ 2011-2013 Փաստաթուղթ, Գլուխ II, Ենթանպատակ 2.6.1», հասանելի է ՀՀ ԱԳՆ կայքէջում (http://www.mfa.am/u_files/file/IPAP%202011-2013-ARM-Declassified.pdf):

³⁰ «Նախագահ Սերժ Սարգսյանի ելույթը ԱԳՆ կենտրոնական ապարատի և ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների ու հյուպատոսական հիմնարկների ղեկավարների հավաքի ժամանակ», 03.09.2008 թ., (<http://www.president.am/hy/statementsandmessages/item/2008/09/03/news-4/>):

³¹ ՆԱՏՕ-ի ԳՔ Անդերս Ֆոգ Ռասմուսենը 2012 թ. սեպտեմբերի 6-ին Երևանում ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի հետ հանդիպումից հետո տեղի ունեցած ճեպագրույցի ժամանակ բարձր գնահատելով ՀՀ մասնակցությունը Կոսովոյում KFOR առաքելությանը և Աֆղանստանում ՄԱՄՈւ առաքելությանը, նշեց, որ «Ձեր երկրի մասնակցությունը ՆԱՏՕ-ի առաջնորդած խաղաղապահ գործողություններին նշանակում է, որ Հայաստանի զինուժի անձնակազմը շատ արժեքավոր փորձ է ձեռք բերում խաղաղապահ գործողությունների իրականացման գործում: Դա շատ կարևոր է ձեր սեփական խաղաղապահ ունակությունները զարգացնելու համար» («ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի և ՆԱՏՕ-ի գլխավոր քարտուղար Անդերս Ֆոգ Ռասմուսենի համատեղ ճեպագրույցը», 06.09.2012 (<http://www.president.am/hy/interviews-and-press-conferences/item/2012/09/06/President-Serzh-Sargsyan-Anders-Fogh-Rasmussen-NATO-press-conference/>)):

նուն նմանատիպ գործողություններին հայ զինվորականների մասնակցությանը վերաբերող հարցերը կանոնակարգելու առանձին իրավական ակտ(եր)ով:

Այս առնչությամբ հարկ է նկատել, որ ՀԱՊԿ-ի կողմից վերջերս ՄԱԿ-ի խաղաղապահ գործողությունների դեպարտամենտի հետ ստորագրված հուշագրով նախատեսվում է ՀԱՊԿ-ի մասնակցությունը ՄԱԿ-ի խաղաղապահ գործողություններին, և այս համատեքստում ՀՀ-ն՝ լինելով ՀԱՊԿ-ի «յուրօրինակ» անդամ պետություն, մի կողմից՝ որպես ՀԱՊԿ-ի հիմնադիր անդամ և մյուս կողմից՝ զարգացնելով գործընկերային հարաբերություններ ՆԱՏՕ-ի հետ՝ մասնակցելով վերջինիս ղեկավարությամբ իրականացվող խաղաղության հաստատմանն ուղղված գործողություններին Կոսովոյում և Աֆղանստանում, կարող է իր կուտակած փորձն ու կարողությունները ներդնել ՀԱՊԿ-ի խաղաղապահ կարողությունների զարգացման գործում³²:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ անվտանգության ընկալումը վերափոխվում է, ինչը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Հայաստանը անվտանգության զուտ «սպառողից» վերածվում է միջազգային խաղաղության և անվտանգության ապահովմանն ուղղված հավաքական ջանքերին ներդրում կատարող պետության: Այսպես, Հայաստանը ոչ միայն ի վիճակի է ապահովելու իր տարածքի անվտանգությունը և իրականացնում է զսպման քաղաքականություն՝ գործնականում երաշխավորելով Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի անվտանգությունը, այլ նաև որպես միջազգային հանրության լիիրավ անդամ ու համաշխարհային գործընթացներին մասնակից պետություն մասնակցում է միջազգային խաղաղության հաստատմանն ուղղված գործողություններին: Մինևույն ժամանակ, դրա շնորհիվ ՀՀ-ն վճռորոշ դերակատարություն է ունենում տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման և կայունության ամրապնդման գործում:

Բանալի բառեր – *ազգային անվտանգություն, խաղաղություն, միջազգային անվտանգություն, խաղաղապահ գործողություններ, խաղաղապահ կարողություններ, ավանդական սպառնալիքներ, մարտահրավերներ, համագործակցային անվտանգության հայեցակարգ, ռեալիզմ, լիբերալիզմ, ՄԱԿ, ՀԱՊԿ, ՆԱՏՕ*

ГАГИК ОГАНЕСЯН – Миротворческая деятельность в системе национальной безопасности Республики Армения. – В статье рассматривается участие Армении в международных миротворческих операциях, что обусловлено интере-

³² Օրինակ, Հայկ Քոթանջյանը իրավափորձն եզրակացնում է, որ «ՀՀ խաղաղապահ բրիգադը իր համատեղելիության հիմնական պարամետրերով համապատասխանում է թե՛ ՆԱՏՕ-ի և թե՛ ՀԱՊԿ-ի չափորոշիչներին»: Հետևաբար, հայ խաղաղապահների կուտակած փորձը և ձեռքբերումները բարենպաստ պայմաններ կարող են ստեղծել ՀԱՊԿ-ի մյուս անդամ - պետությունների ստորաբաժանումների և մասնագետների պատրաստման գործընթացը կազմակերպելու տեսանկյունից: Այդ նպատակների համար Հայաստանի խաղաղապահ բրիգադը կարող է «ՀԱՊԿ-ի և այլ միջազգային տարածաշրջանային կազմակերպությունների, որոնք զբաղվում են խաղաղապահությամբ, միջև դառնալ կամուրջներից մեկը: Մասնավորապես, Հայաստանի խաղաղապահության բնագավառում ունեցած փորձի խելացի օգտագործումը կարող է որոշակի ներդրում ունենալ ՀԱՊԿ-ի և ՆԱՏՕ-ի միջև երկխոսության հաստատման գործում» (**Гайк Коганджян.** «Использование миротворческого опыта Армении может способствовать диалогу ОДКБ–НАТО» // ИА REGNUM 23.06.2011 (<http://www.regnum.ru/news/1418514.html>)):

сами её национальной безопасности, международными обязательствами и концепцией безопасности, основанной на сотрудничестве. Участие армянских военнослужащих в миротворческих операциях развивает собственные возможности страны по поддержанию мира и повышает её международный авторитет и уровень вовлечения в глобальные процессы. Тем самым Армения вносит определённый вклад и в развитие миротворческого потенциала ОДКБ. Комплексное исследование данного вопроса позволяет сделать вывод о том, что восприятие безопасности страны трансформируется: РА не только обеспечивает собственную национальную безопасность, но и становится государством, участвующим в коллективных усилиях по укреплению международной безопасности.

Ключевые слова: *национальная безопасность, международная безопасность, операции по поддержанию мира, операции по установлению мира, традиционные угрозы, либерализм, ООН, ОДКБ, НАТО*

GAGIK HOVHANNISYAN – *Peacekeeping Activity in the System of National Security of the Republic of Armenia.* – This article examines the issues related to the Armenia's participation in international peace operations. In particular, Armenia's engagement in international peace operations is derived from Armenia's national security interests, as well as is in line with her international commitments and the concept of cooperative security. Besides, it is aimed at raising her international reputation and level of involvement of the country in global processes, as well as developing her own peacekeeping capabilities. In the mean time, Armenia with its' peacekeeping experience and capabilities could also contribute in the development of the CSTO peacekeeping capabilities. A comprehensive study of the subject brings to the conclusion that the perception of Armenia's security concept is being transformed, as a result of which Armenia is capable not only to provide her own security, but also as a security contributing state to participate in the international collective efforts aimed at strengthening international peace and security.

Key words – *national security, peace, international security, peacekeeping operations, peacekeeping capabilities, traditional threats, challenges, concept of cooperative security, Realism, Liberalism, UN, CSTO, NATO*